

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על סטאנדארד ונורמה, על תהליכים ושגיאות

(המשך)

קיום דקדוק נורמאטיבי וקשריו אל מקורות מקודשים אינם דבר חדש בעולמנו השמי והמזרחי בכלל. הרצון והחובה לקרוא טכסטים מקודשים לפי דוגמה קדומה הם שהולידו את הדקדוק ההודי, את הדקדוק הערבי ואת הדקדוק העברי של ימי הביניים. חושש אני מפני הסכנה, הטמונה ברצון לכפות את הנורמות המורשתיות הללו על הלשון המדוברת החיה. אמר הבלשן הגדול Vendryes במאמר, הדן בבעיית מותן ותחייתן של לשונות, ש"לשון אינה חיה אלא במידה שמניחים לה לחיות". אם לא יגיע הדקדוק לידי פשרה עם החיים השוקקים של הדיבור החפשי, עלולים אנו לרדת פלאים עד לרמה התרבותית של עם דו-לשוני. אישור לחששותיי מצאתי בדברי מזרחן מכובד, הסבור, שהתהום הפעורה בין הלשון הספרותית הערבית ויודעיה מצד אחד ובין הדיאלקטים העממיים הערביים ודובריהם מצד אחר – מקורה במגמת ההקפאה של המדקדקים הנורמאטיביים הערביים.

---

1. פרופ' ג' וייל במאמרו בספר היובל לאי. זאכאו.

והנה בא בן-חיים ומאשר את חששותיי. בעמ' 50
ואילך הוא מציג את „לשון הדיבור“ ואת „לשון התרבות“
כ„שתי חטיבות עצמאיות“. למה לא נקרא לילד בשמו:
„עברית מדוברת“ (זו שאינה בעלת תואר „התרבות“!)
לעומת „עברית כתובה“ או „עברית ספרותית“?!

מי שמחייב מצב זה אצלנו, מן הדין, שיטען ויתריע
ללא הרף, שהאומר „רחובות“ (בהטעמת מלעיל) אין העברית
שבפיו לשון תרבות! והרי תוצאה פסיכולוגית פשוטה: אדם,
השומע בלי הפסק, שלשונו משובשת בפרטים רבים, סופו
להגיע להלך-רוח של „מה איכפת לי זו“, אפילו כשמדובר
בשגיאות ממש, שהתיקון נאה להן. „ובכן – יאמר בנפשו –
בלאו הכי אין לשוני לשון תרבות; יכול אני לומר גם, יש
לי את הכסף“.

לא! אם לא נהדל לפסול תהליכים לשוניים, המושתתים
על עקרונות היסטוריים בריאים, נגיע לדו-לשוניות, שאיננה –
ועל כך אני עומד בכל תוקף – שאיננה ראויה לעם בעל
תרבות.

האנגלים והאמריקנים – ולא רק הם – הגיעו לידי
לשון-דיבור תרבותית, המשמשת בחיי הציבור בעל-פה ובכתב.
זוהי התופעה הלשונית, שמתרשם ממנה ביותר מי שבא
לביקור ממדינת ישראל לאנגליה, ואף שלשון זו אינה
„הלשון הרמה“ („לשון אוקספורד“), מתגאים האנגלים בה,
ומציינים את העובדה, שסגנון הספרות המקצועית והספרות
היפה ולשון שידורי הרדיו שוות לכל נפש, אם כן, אין אצלם

כל סכנה של פירוד לשוני בין שכבות החברה השונות
כביוון ובארצות ערב.

ועוד טוען בן-חיים בעקיפין להגדלת התהום בין שתי
ה"חטיבות"; שכן הוא מודה ש"אין טוב להתערב בתהליכי
לשון הדיבור". וזהו גם מובן דבריו הקיצוניים מאוד של
ח' קבלן ("משא" מיום 26 במרס 1953, עמ' 9). השואל,
מהו ה"נכון" וה"לא-נכון" בלשון, משול, לדברי קבלן, לאותה
אישה המציקה לבעלה בשאלותיה, איזה כובע עליה לחבוש,
והמקבלת את התשובה: "תעשי איך שאת מבינה, ושיהיה
שקט בבית! גם לגבי תפיסה זו יש להדגיש בהחלטיות,
שקביעת הסטאנדארד — השונה ממערכת הנורמות —
עדיין אינה מתירה את כל הרצועות; אין קביעת
סטאנדארד כזה שוללת את החינוך הלשוני, שמגמתו היא
לייצב את הנוהג בתוך מערכת הלשון הקיימת
עצמה. המחנך, המורה, בכל עם נאור משתדל לשמור
את האחידות של לשון הסטאנדארד. זהו תפקידו התרבותי
של אותו חינוך לשוני, העומד במסגרת
התקופה; אך לשקט בבית" עדיין לא הגענו בשום
מקום, ואין אנו שואפים אליו גם בישראל. אבל עלינו לדעת,
על מה כדאי להרעיש.

אני מסכים אפוא, ש"אין טוב להתערב בתהליכי
לשון הדיבור" (בן-חיים, עמ' 51). אבל ה"מתקנים" מתערבים
בה. כך, על כל פנים, מנסחים הם את כלליהם: "אל תאמר...
אלא אמור...". ב"קול ישראל" דרשו פעם, שיאמר אדם
"רוחי נסערת" ולא "יש לי מצב-רוח". המתקנים פונים גם אל

עקרות הבית בדרישה לשפר את סגנון העברי, כשהן מדברות על עבודת המטבח. האין זו התערבות בלשון הדיבור? והתיקונים של הערים לערים או הערים לערים, ותיקוני ההטעמה, שעליהם נטוש הוויכוח — כל אלה ודאי שאינם מכוונים ללשון הלא-מדוברת. ייאמרו נא דברי בן-חיים באוזני המתקנים.

כאמור, יש למדע הלשון משמעות חיובית וערך חינוכי רב בהיותו עיסוק מכוון ומדריך בחברה. אף הנורמאטיביזמוס הדקדוקי שייך ללא ספק למדע הלשון „המכוון“. אולם אין אני יכול להסכים לדעת בן-חיים (עמ' 52, הערה), שהדקדוק הנורמאטיבי הוא חלק מן הדקדוק התיאורי. אמנם מה שקובעים המדקדקים הנורמאטיביים בכל תקופה ובכל עם ולשון, הוא בלי ספק חלק של תיאור מערכה לשונית; אך מערכה זו אינה אותה מערכה, שכלפיה הם מפנים את דרישותיהם. נורמאטיביזמוס זה שונה אפוא מן החינוך הלשוני, שדיברתי עליו לעיל. הנורמאטיביסט היווני של ימינו דורש, שינהגו כיום, תוך שימוש במבטא המודרני, בנוהגי לשון, הנובעים בחלקם מעובדות (כגון תהליכים פוֹניטיים), שאינן קיימות ביוונית החדשה. אמנם מצא אותן אותו מדקדק בלשון הקלאסית, אבל הן זרות למערכה החדשה, שהוא רוצה להכלילן בה. והוא הדין לגבי הנורמאטיביסט העברי, הקובע, שייאמר „הקבר“ בלי להתחשב בכך, שהחלפת ה ב־ה אינה הולמת את המערכה הפוֹניטית של דיבורנו; שכן אין לחיית הקמוצה שבפינו אותן תכונות, שבעבר גרמו לגיוון מיוחד של תנועת היא הידיעה שלפניה.

אם אנו מדברים על דקדוק תיאורי, עלינו לברר לעצמנו, מה היא הלשון המתוארת בו, מה היא המערכה המלוכדת, שאותה באים לתאר. ומתוך כך, אם נאמר, שהנורמאטיביזמוס כוונתו להחדיר למערכה יסודות ממערכה אחרת, הרי שאין הנורמאטיביזמוס מתאר.

נחזור לענייננו: לדקדוק „המכוון” יש משמעות תרבותית רבה בייצוב לשונות תרבות ובהקפאה מסוימת של התפתחות מהירה מדאי ושל פיצול דיאלקטי נפרז. אין מי שיתנגד לדברי בן-חיים (עמ' 50), שחידוש העברית בדורותינו הוא תוצאה של מעשה נורמאטיבי. אבל למה הדבר דומה? חכמי הלשון שהולידו את העברית החיה, משולים להורים, שגידלו בת. עד כמה יוסיפו לחנכה? בנות כתקנן דרכן שהן מגיעות לפרקן, ואין טעם ותועלת להוסיף ולהתערב עוד בחייהן.